

REKOMMENDATIONER

Konstnärliga gestaltungsoppdrag

**Konstnärernas
Riksorganisation.**

REKOMMENDATIONER

Konstnärliga gestaltungsoppdrag

Katarina Renman Claesson,
med stöd av Magnus Carlén,
Backa Carin Ivarsdotter
och Eva Månsson

Grafisk form: Geska Brecevic
Mars 2020
www.kro.se

Förord

Den här texten har sitt ursprung i den mängd frågor och funderingar kring gestaltungsuppdrag som kommit in till organisationen, i en enkätundersökning genomförd av Konstnärernas Riksorganisation under hösten 2017, samt från möten och samtal med en referensgrupp konstnärer med gedigen erfarenhet av gestaltungsuppdrag.¹

Förberedelse och upphandling av konst kräver kunskap, kompetens och erfarenhet hos både beställare och konstnärer, men många problem och missförstånd uppstår först under själva genomförandet av gestaltungsuppdraget samt därefter under verkets förvaltning. Den här texten lyfter vad som kan vara bra att tänka igenom i gestaltungsprocessens olika faser.

Vår förhoppning är att rekommendationerna ska användas så att beställare och konstnärer genom att identifiera och diskutera det som kan orsaka problem kan undvika dem.

Stockholm, april 2020.

Katarina Renman Claesson, förbundsjurist
Konstnärernas Riksorganisation

1. De som deltagit i referensgruppen är Marianne Jonsson, Eirin Petersen, Linda Shamma, Ebba Bohlin, Björn Perborg, Katarina Jönsson Norling, Sanna Svedstedt Carboo, Backa Karin Ivarsdotter, Karin Lindh, Jukka Varelä, Magnus Carlén och Anders Widoff.

Innehåll

INLEDNING	1
FÖRBEREDELSE	3
Konstkonsult/Konstprojektledare	4
Bygglov och andra tillstånd	6
Enprocentsregeln	6
Armlängds avstånd och konstnärlig frihet	7
OFFENTLIG UPPHANDLING	8
Upphandlingsprinciperna	8
Upphandlingsförfaranden	9
Förenklat eller urval	9
Yrkesverksam konstnär	9
Anbud	10
Tilldelningsbeslut	10
Sekretess	11
Direktupphandling	11
Projekttävling	11
Klaga på en upphandling	12
GENOMFÖRANDE	14
Skissuppdrag	14
Gestaltninguppdrag	14
Budget	15
Samverkan	16
Underleverantör	17
FÖRVALTNING	18

Inledning

Processen för gestaltungsoppdrag skiljer sig från inköp av redan existerande konst och kan delas upp i förberedelse, inköp/upphandling, genomförandet av skiss- och gestaltungsoppdraget samt slutligen förvaltning av det färdiga konstverket. De olika faserna hänger nära samman, men beskrivs här i varsitt avsnitt för att tydliggöra varje fas.

En konstnärlig gestaltning (utsmyckning) kan förklaras som ett konstverk skapat och genomfört (byggt) till en beställare, vanligtvis ett platsspecifikt verk som utgör en del av en byggnad, i mark eller i en landskapsutformning.

Konstnärernas Riksorganisations rekommendationer finns i den löpande texten i form av turkosa plattor.

Ett gestaltungsoppdrag inleds ofta med att bild eller formkonstnären (i det följande konstnären), på direkt uppdrag från beställaren eller i konkurrens med flera andra konstnärer, skapar en skiss för ett konstverk samt tar fram en budget för genomförandet. Om beställaren godkänner skiss och budget, förhandlas och skrivs ett avtal med närmare villkor för genomförandet (genomförandeavtal). När konstverket är färdigställt och godkänt, övertar beställaren eller fastighetsägaren äganderätten, medan konstnären behåller upphovsrätten.²

2. Det är inte ovanligt att det offentliga, t.ex. Statens konstråd är den beställare som upphandlar projektet, men att annan fastighetsägare övertar äganderätten då konstverket är färdigställt.

I **förberedelsen** ingår framtagande och arbete med planerings- och styrdokument i form av t.ex. konstpolicy, konstprogram, armlängdsprincipen, enprocentsregeln, mark-anvisningskrav, ägardirektiv mm. som sedan ligger till grund för beslut om och finansiering av inköp (upphandling) av konst och konstnärlig gestaltning. Tillstånd, samverkan och förankring hos olika intressenter (medborgare, boende, anställda, elever etc.) är exempel på viktiga förberedelser. Vad önskas och efterfrågas för just det specifika konstnärliga uppdraget? Inför en kommande gestaltning på en skola kan rektorn ha en rådgivande roll i en samrådsgrupp. I ett samverkansprojekt med civilsamhället kan de boende vara del av och i dialogen.

I **upphandlingsfasen** anges formalia för hur konstnärlig gestaltning ska köpas in/upphandlas. Avgörande för offentligfinansierade beställare är de krav som ställs i Upphandlingsregleringen.

Genomförande av ett gestaltungsuppdrag inleds oftast med ett skissuppdrag innan beslut tas om genomförande av ett gestaltungsuppdrag. Båda dessa uppdrag ställer krav på tydliga överenskommelser. Gestaltungsuppdraget, som vanligen genomförs i samordning mellan flera parter, t.ex. beställare, fastighetsägare, konstnär, arkitekt, landskapsarkitekt, byggtreprenör och brukare (boende, anställda, elever eller motsvarande), innefattar ofta mycket mer än själva arbetet med konstverket.

Det färdiga konstverkets **förvaltning** bör planeras redan i samband med förberedelse och genomförande av gestaltningen. Konstnären utformar som regel en skötselinstruktion och kontaktas om väsentliga reparationer och ändringar blir aktuella.

Förberedelse

Konsten har stor betydelse för att skapa offentliga rum med långsiktiga kvaliteter. Det är därför viktigt att det konstnärliga arbetet tidigt införlivas i samhällsbyggets processer.

Prop. 2017/18:110 s. 22 Gestaltad Livsmiljö.

I offentlig verksamhet finns det skäl till att tidigt inkludera konstnären, konstnärliga processer och konsten i regionala och kommunala planer. Det kan ske bl. a. genom kulturpolicys, kulturplaner och/eller konstprogram framtaget med stöd av konstnärlig expertkompetens. Upphandling och genomförande av ett gestaltungsuppdrag är i flera delar beroende av att beställaren har planerat, beskrivit och förankrat sitt val av konst och/eller konstnär.

Regeringen har i propositionen 2017/18:110 s. 69 Gestaltad Livsmiljö uttalat vikten av att konstnärer och konstnärliga processer integreras redan i stadsutvecklingsprocessen samt att konstnärens utrymme för konstnärlig friheten kan medföra nya, oväntade perspektiv, innovativa lösningar och utrymme för dialoger mellan olika grupper. Också i den regionala verksamheten finns krav på en kulturplan.

Ett sätt att säkerställa en bra grund för upphandling av konst kan vara att "kvalitetssäkra" sin konstpolitik, se <http://www.kro.se/kommuners-konstpolitik>

Välformulerade konstprogram med en beskrivning av önskad gestaltning, plats mm samt en professionell urvalsprocess som eftersträvat att ta tillvara "den konkurrens som finns på marknaden i största möjliga utsträckning" har klarat överprövning av upphandlingen.

I en väl genomförd förberedelse görs inledningsvis en utredning, en samrådsgrupps sätts samman bestående av t. ex. beställare, fastighetsägare, brukare, konstnärlig kompetens, arkitekt, landskapsarkitekt, och den övriga kompetens som behövs.

När en vision/en curationell idé arbetats fram kan ett urval av konstnärer presenteras för samrådsgruppen. Utifrån detta preciseras gestaltungsuppdraget och de krav som ställs på den efterfrågade konsten och konstnären. Om det leder fram till att ett enskilt konstnärskap kan den konstnären upphandlas direkt, utan föregående annonsering (direktupphandlas). Upphandlingen inleds då vanligen med att den utvalda konstnären tar fram ett skissförslag som sedan presenteras och fördjupas i dialog med samrådsgruppen och andra involverade i gestaltningens genomförande.

Konstkonsult /Konstprojektledare

Det saknas definition, så med konstkonsult avses i den här texten en person som har etablerad konstnärlig kompetens, gärna också kunskaper i ekonomi, juridik, teknik och byggentreprenad samt praktisk erfarenhet av att delta och, i de fall det krävs, projektleda ett gestaltungsuppdrag. Det har visat sig viktigt att en konstkonsult också har erfarenhet av den kommunikation, dokumentation och de överenskommelser som är aktuella och nödvändiga samt att hen finns med som stöd för och samordnare mellan beställaren och konstnären under hela gestaltungsprocessen.

En konstkonsult arbetar självständigt, men på uppdrag och i dialog med projektledare/kulturhandläggare hos beställaren emedan en konstprojektledare är en konstkonsult med projektansvar. Det övergripande ansvaret för projektet och dess ekonomi ligger vanligen hos projektchefen. I det följande används begreppet konstkonsult som begrepp för båda konstkonsult och konstprojektledare.

Som framgår ovan, finns stort behov av konstnärlig kompetens för att uppnå den kompetens som behövs vid inköp av konst/gestaltungsuppdrag. Och om det är fråga om direktupphandling, en hållbar förklaring till varför bara visst konstverk eller viss konstnär kan komma i fråga. Även under skissarbetet och genomförandet finns stort behov av en stödfunktion med relevant konstnärlig kompetens, kunskap och erfarenhet. Särskilt viktigt för många konstnärer är stöd i dialogen med beställare och byggherre, ibland också med arkitekter. Beställare som saknar sådan särskild kompetens bör upphandla ett sådant uppdrag.

En Konstkonsult (Konstprojektledare)

...måste ha den kunskap som krävs vad gäller den konst eller det konstnärskap samt det material som är aktuellt i det specifika gestaltungsuppdraget.

...måste ha tillbörlig kompetens i planering, budgetering och avtal.

...måste ha ett tydligt formulerat uppdrag.

... bör fungera som en oberoende part med kunskap om olika intressenters fackspråk som kan se projektet ur deras olika perspektiv.

...bör finnas med under hela gestaltungsuppdraget som erfaren och kompetent stöd för konstnären, både konstnärligt och i det praktiska arbetet.

...bör inte utan synnerliga skäl bytas under projekttiden.

...bör ha övergripande kontroll på samtliga delar och stämma av med alla parter under processen (konstprojektledare).

...kan under **förberedelsefasen**

i dialog med beställarens projektledare eller, som konstprojektledare, i dialog med beställaren:

- skriva konstprogram.
- i samråd med beställare, brukare, arkitekt och eventuellt byggherren, analysera och formulera en detaljerad beskrivning av önskad gestaltning och lämplig plats.
- ta reda på och informera om det finns särskilda krav på till exempel brandklassade, eller miljömärkta material i det specifika uppdraget.
- ta reda på och informera om det behövs speciella tillstånd, certifikat eller motsvarande för att utföra arbete på föreslagen plats.
- ta reda på och informera om brukarna har några speciella behov, tex i vårdmiljö (anpassat för synnedsetta, kontrastfärger eller rullstolsbundna, tillgänglighetsanpassat utrymme, m.m.).

...kan under **upphandlingsfasen**

- verka för att det finns konstnärlig kompetens i urvalsförfarandet/jury/urvalsgruppen/ som är med och väljer lämplig konstnär utifrån uppdragets art.

...kan under **skiss- och genomförandefasen**

- verka för skäliga villkor och ersättning för skissuppdrag, en skisspresentation anpassad efter alla parter samt för en realistisk tidplan för skissen.
- verka för att gestaltungsuppdraget har en tydlig beskrivning av uppdraget med klar ansvarsfördelning mellan konstnär, beställare (och eventuell byggherren), en trovärdig budget med utbetalningsplan samt en skälig tidplan.
- verka för att konstnären tidigt får kännedom om ändrad tidplan som inte beror på konstnären samt hur det ska hanteras .
- verka för att konstnären får tillgång till den plats där konstverket ska installeras.
- samordna gestaltungsuppdraget mellan parter involverade på olika sätt.
- delta och föra protokoll vid möten mellan konstnär, beställare och byggherren.

Bygglov och andra tillstånd

Konstnärlig gestaltning kan kräva bygglov och andra typer av tillstånd och dispenser. Det kan medföra krav som påverkar konstverkets utformning och utförande. Beställaren ansvarar för att utreda vilka tillstånd som krävs för den aktuella gestaltningen, men det kan finnas behov av skisser eller illustrationer av konstverket som underlag för bedömning av bygglov, tillstånd, mm.

Fristående skulpturer eller objekt på marken kräver normalt inte bygglov, men placeringen kan kräva kommunen och/eller fastighetsägarens tillstånd. Bygglov krävs däremot vid storskaliga målningar/konstverk t.ex. muralmålningar, omfärgningar (ändrad kulör) av byggnads-fasad, artefakter eller objekt placerade på fasad eller tak, fasadändringar eller byte av material på tak eller fasad samt om skulpturen/objektet är mycket storskaligt och får samma funktion som en byggnad med tak och väggar. Andra tillstånd som kan behövas är dispenser från strandskydd eller andra typer av begränsande bestämmelser. Grävtillstånd, tillstånd för åverkan på träd, tillstånd för arkeologiska undersökningar, tillstånd för teknik som kan fungera övervakande etc. etc.

Som framkommer ovan är det viktigt att det är tydligt vilken part som har ansvar för nödvändiga tillstånd och dispenser för att gestaltningen ska kunna uppföras på angiven plats. Om möjligt bör detta vara utrett redan innan gestaltningen upphandlas. Det bör endast undantagsvis läggas på konstnären som då också ska ersättas särskilt för det uppdraget, då det kan vara väldigt tidskrävande och kan medföra behov av att anlita specialkompetens.

Enprocentregeln

En viktig form av finansiering för inköp av konst är den s.k. enprocentregeln som anger att minst en procent av budgeten för ett byggprojekt, vid nybyggnation, om- eller tillbyggnad, bör avsättas till bild- eller formkonstnärlig gestaltning. Det är inte en lagregel, utan en rekommendation till offentliga aktörer att införa en sådan princip i sina styrdokument. Ursprunget till enprocentregeln återfinns i prop. 1937:157.

Det avsatta beloppet bör endast gå till yrkesverksamma, professionella bild- och formkonstnärer som ersättning för konstnärens arvode, eget arbete och för material och tjänster direkt relevanta i gestaltningsuppdraget.

Mer om enprocentregeln, se <http://www.kro.se/node/13275> och https://www.konstnarsnamnden.se/Sve/Nyheter/PDFer/Knamnden_Enprocentrapport_A5_2013_web_2.pdf. Jfr. också prop. 2017/18:110 s. 42-43 Gestaltad Livsmiljö.

Armlängds avstånd och konstnärlig frihet

Idag finns tyvärr fall då konstens innehåll och kvalitet bedömts utifrån andra parametrar än det konstnärliga, sakliga och opartiska. Det är viktigt att komma ihåg att en offentlig beställare i all sin verksamhet är skyldig att upprätthålla konstnärlig frihet och andra demokratiska värden. Principen om armlängds avstånd anger att kulturpolitiken ska skapa så goda förutsättningar för konstnärligt skapande som möjligt, medan frågor som handlar om konstens innehåll och kvalitet ska överlämnas till sakkunniga och konstnären själv. Upprätthållande av principen vid det offentliga inköp av konst och gestaltningsuppdrag ger därmed förutsättningar för att säkerställa de grundlagsstadgade skyddet för konstnärliga frihet och den kulturella välfärden. Än tydligare blir det om de krav som formuleras för konsten utformas sakligt och opartiskt.

Offentlig upphandling

När konst köps in, antingen som löskonst eller i form av ett gestaltungsuppdrag, gäller som utgångspunkt samma allmänna avtals- och kontraktsrättsliga principer vare sig det är en offentlig eller privat inköpare. Det som skiljer är den omfattande reglering som finns för hur de offentliga inköpen (upphandlingen) ska gå till, reglerat i Lag (2016:1145) om offentlig upphandling (LOU).

LOU bygger på EU direktiv, så tillämpningen är strikt och praxis från flera länder kan påverka. I upphandlingsregleringen kallas anbudsgivare, även konstnärer, för ”leverantörer”. I det följande används ”beställare” som ett sammanfattande begrepp för alla organisationer som ska följa LOU och ”leverantörer” oftast ”konstnärer”.

Här grundläggande material om upphandling från Konkurrensverket, utgivet jan. 2020 <http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/informationsmaterial/upphandlingsreglerna--en-introduktion.pdf>

Upphandlingsprinciperna

Vid upphandling ställs krav på tydlighet och specifikation, både för beställaren och för konstnären. Fem grundläggande upphandlingsprinciper gäller för alla former av upphandling, också direktupphandling.

1. **Principen om icke-diskriminering** innebär att leverantörer inte får diskrimineras på grund av t.ex. nationalitet, etablerings- eller verksamhetsort och -land. Beställaren får inte ställa krav som bara svenska företag känner till eller kan klara att uppfylla.
2. **Principen om likabehandling** innebär att alla leverantörer ska ges samma förutsättningar, t.ex. få tillgång till samma information samtidigt och behandlas efter samma regler och tidsfrister.
3. **Principen om transparens** innebär att upphandlingar ska präglas av öppenhet, transparens och förutsebarhet. Uppgifter som gäller upphandlingen får inte hemlighållas, upphandlingen ska annonseras offentligt och de leverantörer som deltagit i anbuds-förfarandet ska informeras om resultatet. Upphandlingarna ska vara offentliga och upphandlingsdokumenten vara klara och tydliga och innehålla samtliga krav på det som ska upphandlas.

4. **Proportionalitetsprincipen** innebär att krav och villkor i upphandlingen ska stå i rimlig proportion till det som upphandlas.

5. **Principen om ömsesidigt erkännande** innebär att intyg och certifikat som utfärdats av en medlemsstats myndighet ska gälla också i övriga EU- och EES-länder.

Se mer om de grundläggande upphandlingsprinciperna här

<http://www.konkurrensverket.se/upphandling/om-lagstiftningen/upphandlingsprinciperna/>

Bra information och möjlighet att ställa upphandlingsfrågor finns hos Upphandlingsmyndigheten

<https://www.upphandlingsmyndigheten.se/upphandla>

Upphandlingsförfaranden

Beställaren väljer själv vilket förfarande som ska användas, men huvudregeln är att offentliga upphandlingar ska annonseras. Det finns inget förfarande som är bättre än det andra för konstnärliga gestaltningsuppdrag, utan det viktiga är att det är väl förberett och anpassat till det aktuella gestaltningsprojektet och att det finns kunskap om och förståelse för den önskade konsten och konstnärernas arbetsprocess. Här kan en konstkonsult bidra med viktig konstnärlig kompetens, se ovan.

I vissa undantagsfall, när det är fråga om inköp under den s.k. direktupphandlingsgränsen om 615 312 kr (2020) eller då beställaren ska skapa eller förvärva ett unikt konstverk eller en unik konstnärlig prestation (konstundantaget) kan gestaltningen direktupphandlas utan annonsering. Se närmare nedan.

Förenklat eller urval

I ett förenklat förfarande (ett steg) publicerar beställaren alla upphandlingsdokument i annonsen som då innehåller 1) kraven på leverantören, 2) beskrivning av den konstnärliga gestaltningen samt 3) hur utvärderingen ska gå till.

I ett urvalsförfarande (två steg) bjuder beställaren, i ett första steg, in konstnärer att ansöka om att lämna anbud (intresseanmälan) varefter ett urval sker av en eller flera konstnärer som erbjuder att komma in med ett skissanbud med beräknad budget. Det kallas ibland prekvalificering. Först därefter fattas beslut om att tilldela en eller flera konstnärer gestaltningsuppdrag. Det bör inte ställas krav på att lämna idéskiss/text redan i samband med en intresseanmälan om det inte samtidigt ingår ersättning för sådant arbete.

Yrkesverksam konstnär (leverantörskriterier)

Beställaren prövar att de som inkommit med intresseanmälningar uppfyller leverantörskriterierna.

Leverantörskriterierna, de s.k. skall-kraven på konstnärer för att de ska få lämna anbud, kan ibland vara så generella som "yrkesverksam konstnär". Det bör specificeras och innefatta bl.a. följande:

- yrkesutbildning (Konstnärlig högskola eller motsvarande)
- yrkeserfarenhet (dokumenterad 2-5 år)
- referensuppdrag, inkl. referensbilder och referensprojekt med kort förklarande text
- verksamhetsform (bolagsform eller likn.)

Anbud

Upphandlingsdokument innehåller vanligen vilka krav som ställs på varan eller tjänsten (teknisk specifikation eller kravspecifikation), kvalificeringskrav (skallkrav) för konstnärerna, administrativa villkor för upphandlingens genomförande, kontraktsvillkor samt grund för anbudsutvärdering och tilldelningskriterier.

Det går att ställa frågor till Beställaren som då publicerar svar, förtydliganden och kompletteringar till alla leverantörer. Sekretessen gör att frågeställaren förblir anonym. Se närmare <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/leverantor/forbereda/stall-fragor/>

Leverantörerna ska ges skälig tid att lämna anbud. Vad som är skälig tid varierar med hur komplex den aktuella upphandlingen är. Tiden för att lämna in anbudsansökningar (intresseanmälan) får inte vara kortare än 10 dagar. Har anbudsfristen varit för kort kan domstol besluta att upphandlingen ska göras om.

I anbudet ska konstnären lämna förslag på konstnärlig gestaltning samt också visa att hen uppfyller leverantörskraven. Ofta finns en budget som konstnären ska förhålla sig till. Vad gäller villkoren för skiss- och/eller gestaltungsuppdrag, se nedan under Genomförande.

Hänsyn bör tas till konstnärerna och deras förutsättningar. Om upphandlingsverktyget, kvalificeringskraven (skall-kraven) och anbudsförfarandet är alltför komplicerat, finns det risk att konstnärer avstår från att delta då många inte har möjlighet att avsätta tid och resurser för att lämna in det som efterfrågas.

Tilldelningsbeslut

När beställaren har prövat anbuderna och beslutat vilken eller vilka konstnärer som ska tilldelas kontrakt, ska alla andra konstnärer som lämnat in anbud, meddelas skriftligt om beslutet. Beslutet ska lämnas så snart det är möjligt och innehålla information om vald konstnär, skälen till valet samt avtalsspärrens längd (10 eller 15 dagar om inte elektroniskt förfarande).

När tilldelning av uppdraget skett och skälen för beslutet meddelats, ska beställaren vänta 10 (15) dagar innan avtal ingås med vald konstnär. Upphandlingen kan överprövas fram till

dess att avtalsspärren löpt ut. När avtal ingåtts med utvald konstnär, kan det istället förklaras ogiltigt om något inte gått rätt till i upphandlingen. Se nedan.

Sekretess

Det råder som huvudregel absolut sekretess fram till dess att beställaren beslutat att tilldela kontraktet till en viss konstnär eller upphandlingen avbryts. Inga uppgifter om anbuderna får lämnas ut under själva upphandlingsprocessen. Det gäller t.ex. information om vem/vilka som har kommit in med anbud eller hur många anbud som har inkommit. JO (Justitieombudsmannen) har ansett att t.o.m. en sändlista som anger vilka leverantörer som blivit inbjudna i upphandlingen omfattades av absolut sekretess, detta trots att sändlistan inte avsåg ett inlämnat anbud.

När tilldelningsbeslutet väl fattats är huvudregeln att anbud, protokoll och beslut i upphandlingen blir offentliga. Bara i de särskilda situationer som framgår av offentlighets- och sekretesslagen får fortsätta att sekretessbelägga vissa uppgifter.

Direktupphandling

Undantagsvis kan upphandling ske utan föregående annonsering och utan några krav på hur anbudet utformas. Sådan direktupphandling kan användas bl.a. i följande fall:

- Om upphandlingens värde inte överstiger direktupphandlingsgränsen på 615 312 kr (2020) för köp av samma slag under hela räkenskapsåret.
- Då beställaren ska skapa eller förvärva ett unikt konstverk eller en unik konstnärlig prestation (konstundantaget).
- Om det finns synnerliga skäl.

Direktupphandlingen får genomföras på det sätt som är lämpligast för beställaren, men principerna om öppenhet, likabehandling, proportionalitet och ickediskriminering gäller alltid.

Konstundantaget bör begränsas till fall då det redan från början står klart att offentliggörandet (annonsering) inte kommer att leda till ökad konkurrens eller bättre upphandlingsresultat, inte minst därför att det objektivt sett endast finns en konstnär som kan fullgöra kontraktet. Detta gäller för konstverk, när konstnärens identitet i sig avgör konstföremålets unika art och värde. Beställaren behöver inte visa att ingen annan konstnär kan skapa ett likvärdigt konstverk.

Det är beställaren som ska visa att konstundantaget är tillämpligt. Som grund är det viktigt att ha ett tydligt program för gestaltningsuppdraget, att urvalet sker utifrån stor bredd av konstnärskap gärna i dialog med en brett sammansatt samrådsgrupp samt att urvalet av konstnären skett med stöd av konstnärlig kompetens. Se närmare ovan under avsnittet ”Förberedelse”. En beställare kan välja att annonsera sin avsikt att direktupphandla. Annonsen publiceras som vanliga upphandlingsannonser. Om ingen ansökan om överprövning har kommit in till förvaltningsrätten innan avtalsspärren har löpt ut kan det direktupphandlade avtalet inte överprövas.

Projekttävling

En projekttävling är en annonserad tävling vars syfte är att få fram en juryvald ritning, projektbeskrivning eller liknande. Kriterierna för bedömning av tävlingsbidragen samt om vinnaren/vinnarna ska tilldelas ett kontrakt avseende en tjänst (t.ex. uppdraget att genomföra vinnande gestaltning) ska framgå av annonsen. Om tävlingen begränsas till ett visst antal tävlingsdeltagare, ska kriterierna för urvalet av tävlingsdeltagare anges i annonsen.

Tävlingsbidragen presenteras anonymt för en jury med fackkunskap. Juryns bedömning kan inte överprövas, men däremot kan det prövas om LOU:s krav och principer följts i tävlingshandlingarna.

Se ytterligare information om projekttävlingar: <https://www.upphandlingsmyndigheten.se/upphandla/om-upphandlingsreglerna/Upphandlingsforfarande/projekttavlingar/>

Läs också Konstnärernas Riksorganisations Tävlingsrekommendationer Offentlig konst, (2015), <http://www.kro.se/sites/default/files/tavlingsregler.pdf> samt UNESCOs Revised Recommendation concerning International Competitions in Architecture and Town Planning (1978) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13134&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Klaga på en upphandling

När ett tilldelningsbeslut har meddelats inträder en avtalsspärr på 10 (15) dagar. Om ett avtal ingås trots att avtalsspärren inte har löpt ut, kan annan leverantör (konstnär) överklaga avtalets giltighet. I vissa situationer gäller ingen avtalsspärr t.ex. vid direktupphandlingar och vid kontrakt som tecknas i s.k. dynamiska inköpssystem.

En leverantör kan ansöka om att en domstol överprövar en upphandling eller giltigheten av ett avtal som har ingåtts mellan en beställare och en leverantör. Domstolen kan besluta att upphandlingen ska göras om eller rättas om överträdelser av upphandlingsregleringen har skett och leverantören kan ha lidit skada. Överprövning begärs i allmän förvaltningsdomstol (förvaltningsrätt, kammarrätt och Högsta förvaltningsdomstolen). Processen är normalt skriftlig och parterna betalar själva sina eventuella kostnader, exempelvis för juridiska ombud. Domstolarna tar inte ut några avgifter för att pröva ansökan.

En beställares beslut att avbryta en upphandling kan också överprövas genom en ansökan till förvaltningsrätten inom tio eller 15 dagar (beroende på kommunikationssätt) från det att beställaren skickade underrättelsen om beslutet att avbryta upphandlingen och angav skälen för beslutet. Beställaren måste kunna visa att det föreligger sakliga skäl t.ex. i form av bristande konkurrens, oförutsedda händelser eller om man inser att utvärderingsmodellen är felaktigt utformad.

När avtalsspärren löpt ut och avtal ingåtts med en utvald konstnär, kan ändå en överprövning av avtalets giltighet ske inom sex månader från det att avtalet ingicks. Följderna av att ett avtal ogiltigförklaras kan vara betydande för både beställaren och den tilldelade konstnären.

- Om ett tilldelningsbeslut har meddelats så gäller det inte längre.
- Avtalet blir också civilrättsligt ogiltigt.
- Det som levererats eller betalats mellan avtalsparterna ska återgå.
- Om det som levererats eller betalats inte kan återgå ska förmögenhetsläget återställas, det vill säga man ska komma i samma situation som om avtalet aldrig hade ingåtts.
- Den konstnär som drabbas av ogiltigheten kan ha rätt till skadestånd. Talan väcks i allmän domstol (tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen).

I sammanhanget kan vara bra att veta att beställaren ska dokumentera hur upphandlingar som överstiger 100 000 kronor genomförts. Dokumentationen ska vara tillräcklig för att motivera de beslut som har fattas under upphandlingen.

Se s. 38 i Upphandlingsreglerna - en introduktion, INFORMATION FRÅN KONKURRENSVERKET, januari 2020
<http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/informationsmaterial/upphandlingsreglerna--en-introduktion.pdf>

Genomförande

Ett gestaltningsuppdrag inleds oftast med att konstnären får ett skissuppdrag som ersätts särskilt. Om och när skiss och föreslagen budget godkänns, kan processen gå vidare till ett uppdrag för konstnären att genomföra skissen. När gestaltningsuppdraget sedan är genomfört och konstverket är besiktigat och klart övergår äganderätten till beställaren eller, när så är avtalat, den fastighetsägare som äger fastigheten eller platsen där gestaltningen uppförts. Konstnären behåller upphovsrätten.

Skissuppdrag

Att ta fram en skiss är ett uppdrag med egna villkor och ersättning. Skissen innehåller ofta bl.a. en textbaserad beskrivning av gestaltningen, en ritning, 3D modeller (fysisk och/eller digital), materialprov, budget samt tidplan. Närmare om villkoren för skissuppdraget ska anges redan i annonsen. När konstnären förväntas lägga ner tid på att ta fram en skiss samt budget för genomförande, ska skissarvode utgå, se här <http://www.kro.se/mu-och-avtal>

I större projekt där skissförslaget förväntas innehålla omfattande dokumentation, bör anbudstiden vara kortast tre månader.

Gestaltningsuppdrag

Ett gestaltningsuppdrag anger villkoren för beställaren och konstnären när konstverket ska framställas. Det är vanligen en godkänd skiss som utgör det huvudsakliga underlaget för ett gestaltningsuppdrag, men det bör anges också hur anpassning och förändring av gestaltningen ska kunna ske, med bibehållande av det konstnärliga uttrycket och integriteten. Upphovsrättsligt är det bara konstnären som kan godkänna eventuella ändringar av verket. Om grundläggande förutsättningar för uppdraget förändras ska motsvarande anpassning av villkoren för uppdraget (omfattning, tid och ersättning) ske.

Det finns idag inga standardavtal för genomförande av gestaltningsuppdrag. Det gör att det finns många variationer av villkor, tyvärr ofta utan anpassning till de särskilda förhållanden som gäller för konstnärliga gestaltningsuppdrag. Om standardavtal från byggtreprenader används ska villkoren anpassas efter de särskilda förhållanden som gäller för konstnärliga gestaltningsuppdrag. Det är svårt för en konstnär, som ofta är en enskild företagare, att ta det leverantörsansvar som är standard i byggtreprenader.

Vad som är fackmannamässigt går inte att ange, inte heller besiktningstandarder, vad som är fel, omfattningen av garantier, vite, m.m. Då varje verk är unikt är det också svårt att låta annan leverantör färdigställa konstverket, i vart fall utan konstnärligt godkännande av konstnären.

En konstnärlig gestaltning bör om möjligt upphandlas särskilt så att ansvar för genomförandet ligger hos konstnären. Beställaren bör säkerställa att genomförande av gestaltningsuppdraget, inklusive dess installation, samordnas med byggtreprenaden.

AVTAL

Villkoren för Gestaltningsuppdraget bör sammantaget tydligt ange i vart fall följande:

- Parter.
- Uppdragets bakgrund .
- Ansvarsfördelning, dvs parternas åtagande i detalj.
 - Utförandet av gestaltningen med hänvisning till beslutad, bilagd skiss, ritning eller motsvarande Ingår det i konstnärens uppdrag att samordna parter och fungera som projektledare ska det vara tidsatt och ersatt särskilt.
 - Ersättning och utbetalning (uppdelat i tre delar, varav den första delen vid avtalets under-tecknande och den sista delen på konstverket är besiktigt och godkänt)
- Besiktning, skötsel instruktion och förvaltning.
- Felansvar.
- Äganderättigheter och upphovsrätt.
- Ansvarsfrihet och hävning.
- Tillämplig lag och domstol vid eventuell tvist.

Se närmare i Konstnärernas Riksorganisations Handledning för Avtalsskrivning Offentlig konst http://kro.se/sites/default/files/offkonst_avtalsskrivning_webb_180830_0.pdf .

Samverkan

Det är beställaren som ansvarar för samordning av de som är involverade i gestaltningsprojektet samt också för att nödvändig förankring skett hos de som påverkas av gestaltningen; t.ex. brukare, boende, anställda och elever. Ofta finns även andra aktörer som behöver förstå varandra och projektet såsom konst-konsulter, konstprojektledare, externa finansiärer, byggprojektledare, ingenjörer, arkitekter, landskapsarkitekter, tekniker och byggare.

Redan i samband med val av konstnär och gestaltning måste därför finnas förståelse för konstnärens praktik så att valet av konstnär passar för det som önskas uppnås med

gestaltningen. Samtidigt är det viktigt att konstnären också är så transparent som möjligt kring sin skapande- och arbetsprocessen.

Det är inte ovanligt att beställare och byggtreprenör saknar erfarenhet av konstnärliga gestaltungsoppdrag vilket gör det särskilt viktigt att de får stöd i samordningen av uppdrag och åtagande.

Budget

I skissarbetet förekommer ofta att budget för genomförandet tas fram. Utrymme för eventuella kostnadsökningar som inte beror på konstnären bör ingå som en särskild post. I längre uppdrag bör ersättningen också indexregleras. Notera att det är skillnad på ersättning för konstnärligt arvode och konstnärens arbetstid. Arvodet är ersättning för köp av ett unikt, platsspecifikt konstverk.

BUDGET

Följande poster rekommenderas ingå i en budget för ett gestaltungsoppdrag:

- Konstnärligt arvode (artist design fee), ca 25 % av totala projektkostnaden för gestaltungsoppdraget.
- Konstnärens arbetstid, inkl. mötestid och projektledarskap.
- Resor.
- Produktionskostnader i form av material, lokal m.m.
- Kostnader för i projektet delaktiga anställda och underleverantörer.
- Försäkring, inklusive försäkring m.m. fram till dess äganderätten övergår (verket besiktigats och godkänts).
- Ersättning för upphovsrättsligt nyttjande av verket (bilder av verket) i olika publika sammanhang, t.ex. på webbsidor, informationsmaterial, marknadsföring om avtal med Bildupphovsrätt inte föreligger.
- Underhåll, lagring m.m. fram till dess äganderätten övergår (verket besiktigats och godkänts).
- Transport.
- (Installationskostnader).

Not. Även om konstnären är högst delaktig i installationen, bör i normalfallet själva installationskostnaden (inkl. el och liknande) ligga hos beställaren. Det gäller också för nödvändiga tillstånd.

- Oförutsedda kostnader, förslagsvis 5-10 % av totala projektkostnaden för gestaltungsoppdraget. Detta är särskilt viktigt om det inte finns villkor i genomförandeaftalet som medger justering av ersättning pga. förändringar i projektet som inte beror på konstnären, t.ex. i tidplan, verket eller projektets omfattning.

Görs en utställning om projektet ska medverkans- och utställningsersättning utgå.

Exempel på problem som uppstått i gestaltningsuppdrag

Konstverk och gestaltningsuppdrag kommer in sent i planeringsprocessen vilket försvårar och i vissa fall förhindrar konstnärens genomförande av gestaltningen;

Arkitekter, landskapsarkitekter, brukare och andra involverade vill göra ändringar som påverkar det konstnärliga uttrycket;

Krav i andra dokument påverkar gestaltningsuppdraget t.ex. i beställningen, i byggprojekt, i ritningar, i upphandlingsdokument;

Förskjutningar i tidplanen som inte beror på konstnären;

Kostnadsökningar som inte beror på konstnären;

Svårigheter att få tillträde och arbeta på den plats där konstverket ska installeras;

Otydligt felansvar;

Dålig kunskap om konstnärens upphovsrätt till konstverket.

Det finns exempel på att om det saknas konstkonsult/konstprojektledare – upphandlad eller anställd – så kan avsaknaden hos beställaren om kunskap och kompetens kring konst och konstprocesser leda till omfattande problem och missförstånd. Det kan handla om t.ex. förankringen hos och samverkan med beställare och andra, det löpande projektarbetet, ansvar för tillstånd, dispenser, konstruktioner, material och metoder etc. etc..

Underleverantör

Delar av ett gestaltningsuppdrag kan komma att utföras av en underleverantör till konstnären, t.ex. en gjutare, ljussättare, tryckare etc. I de flesta fall går det bra, men det förekommer fall då underleverantören försenas, inte levererar det som förväntas eller inte levererar alls. Det innebär problem för konstnärens eget åtagande i förhållande till beställaren samt merkostnader. Det är därför viktigt att det i uppdraget till underleverantören är klart vilka krav som finns i gestaltningsuppdraget, felansvar, garantier och försäkringar samt att säkerställa att underleverantören har stabil ekonomi.

Förvaltning

Den befintliga offentliga konsten i allmänhet och den byggnadsanknutna konsten i synnerhet är värdefulla, integrerade delar av samhällets kulturmiljöer. En stor utmaning för såväl större som mindre fastighetsägare är finansiering av åtgärder för konservering och flytt av större konstverk. En annan utmaning är möjligheterna att proaktivt förebygga förstörelse av värdefulla offentliga konstverk vid rivningar och mindre eller storskaliga ombyggnationer av offentliga och privata fastigheter. Alla offentliga aktörer har ett ansvar att värna de kulturhistoriska och konstnärliga värden som den historiska offentliga konsten bär. Regeringen har tidigare behandlat den offentliga konstens roll som kulturarv i propositionen Kulturarvspolitik (prop. 2016/17:116).

Gestaltad Livsmiljö Prop. 2017/18:110 s. 69.

Ansvar för förvaltning av det färdiga konstverket bör planeras och regleras. Konstnärens instruktioner för skötsel och underhåll av konstverket utgör då en viktig utgångspunkt för framtida förvaltning. Hos beställaren bör det finnas en budget och ett tydligt angivet ansvar med en plan, organisation och medel för förvaltningen.

Om verket förstörs ska konstnären av upphovsrättsliga skäl godkänna den restaurering som sker. Underhållsavtal med konstnären kan vara en del i verkets förvaltning. Behöver konstverk flyttas bör konstnären meddelas i förväg om dess nya placering. Konstverket kan vara anpassat till rummet eller miljön där det ursprungligen placerades. Det gäller också om det sker en avsevärd förändring i konstverkets omkringliggande miljö, t.ex. väggar som målas om, stadsrum förändras, belysning tas bort eller byts ut. Om konstverket förvanskas av förändringen kan det innebära ett intrång den ideella rätten (respekträtten).

Om ett verk ska kastas bort, bör det av respekt för konstnären, ske först efter det att konstnären eller hans arvingar i god tid kontaktats och getts möjlighet att dokumentera och, om det är möjligt, själva ta över verket.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har tagit fram riktlinjer för förvaltning av offentlig konst och anger som skäl till detta.

”Behovet av att utveckla riktlinjer för förvaltning av offentlig konst är påfallande stort. Framförallt på grund av att sådana saknas, men också för att konstverken sällan ses som ett naturligt förvaltningsobjekt, vilket ofta resulterar i att förvaltningen uteblir. En annan anledning är att offentliga konstverk är aktiva i den meningen att nya konstverk köps in, äldre verk flyttas, byggnader rivs och platser där offentliga konstverk finns ändrar funktion. Detta kräver att det finns rutiner och förhållningssätt som säkerställer att det aktuella konstverket hanteras varsamt under processen och att dess framtida bevarande säkras.”

s. 7 RAÄ Riktlinjer 2014 <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7789>

För att säkerställa att den statligt ägda konsten tas om hand både långsiktigt och professionellt utövar Statens konstråd sedan 2004 tillsyn över statlig konst och hur den vårdas hos den statliga myndighet som lånat in konst från konstrådet. Kraven på att ha en konstansvarig, regler för konst som ska flyttas, har skadats eller försvunnit samt en årlig inventering ger bra förutsättningar för en god förvaltning av ett konstinnehav som bör tillämpas också av andra än statliga myndigheter. Se närmare här vilka krav som ställs <https://statenskonstrad.se/varda-konst/>. Den offentliga konsten är en viktig del av vårt gemensamma kulturinnehav och kulturarv och bör tas väl om hand.

REKOMMENDATIONER

**Konstnärernas
Riksorganisation.**